

Vakıf İstılahları Lügatçesi

Bahaeddin YEDİYILDIZ

arih araştırmaları vesikalara dayanır. Vesikaların doğru bir biçimde tahlil edilebilmesi ve yorumlanabilmesi için, her şeyden önce, söz konusu vesika ile ilgili konulardaki tarihî ıstılahları diğer bir ifadeyle teknik deyimleri çok iyi bilmek icap eder. Türk sosyal tarihini aydınlığa kavuşturacak vesikalar arasında çok önemli bir yeri bulunan vakfiyeler ve vakıfla⁽¹⁾ ilgili diğer vesikalarda yüzlerce ıstılah bulunmaktadır. Söz konusu bu ıstılahların metodik olarak incelenmesi zarureti daha 1938 yılında vurgulayan Fuad Köprülü, "Vakfa ait tarihî ıstılahlar meselesi" adlı makalesinde⁽²⁾, böyle bir inceleme için gerekli metodolojik prensipleri vaz'etmeye çalışmış ve örnek olarak da *mu'arraf* kelimesini tetkik etmiştir.

F. Köprülü'ye göre, "ıstılah mâhiyetindeki her kelimenin iptidâ filolojik bakımdan tetkiki lâzımdır. Kelime aslen hangi kökten gelmiştir? Müştakkatı nelerdir? Asıl lügat mânâsı nedir? Ne zaman ve nerede bir ıstılah mâhiyetinde olarak kullanılmaya başlamıştır? Lügat mânâsı ile ıstılah mânâsı arasındaki münasebetler nedir? İstılah olarak ne gibi coğrafi sahalara yayılmıştır? Ne zamandan ne zamana kadar yaşamıştır? Bu muhtelif zaman ve mekânlarda geçirmiş olduğu *semantik* tahavvüller nedir? Bütün bunlar delilleri ile, vesikaları ile birer birer gösterilmek, müphem ve meçhul kalmış cihetler açıkca kaydolunmak lâzımdır. Bu filolojik tetkikin izah ettiğimiz tarzda yapılabilmesi için, tamamiye tarihî bir kadro içinde ve bir tarihçi zihniyetiyle hareket edilmek birinci şarttır."⁽³⁾

Çok isâbetli bir şekilde ortaya konulmuş olan bu problematik, bugün de geçerliliğini korumaktadır. Ancak, her ıstılahı bu sorular çerçevesinde ele almadan önce, başka bir takım çalışmalar yapılması zarureti kendisini hissettirmektedir. Herhangi bir ıstılahın hangi bölgelerde ve hangi zamanlarda kullanıldığı nasıl tesbit edilecek ve bu muayyen zaman ve mekânlardaki mânâları nasıl yakalanacaktır?

Bu iş için her dönem ve her bölge ile ilgili bir iki kitap veya bir kaç belge yeterli görülecek midir? Bize öyle geliyor ki, her ıstılah için ayrı araştırmalar ve umûmî değerlendirmeler yapma yoluna gitmeden önce, aynı medeniyet sahası içine giren değişik coğrafi bölge ve zaman kesitleri ele alınarak, muhtelif konulara ait ıstılahların kendileriyle ilgili vesika kümelerinden hareketle lügatçeleri hazırlanmalıdır. Şüphesiz burada, ıstılahın etimolojik mânâsından daha çok söz konusu dönem ve mekânda kullanıldığı mânâsı önem taşımaktadır. Bu mânâ, kullanılan vesikaların kontekstinden, yâni metnin siyak ve sibakından çıkarılacak olan mânâdır. İşte böylece, her hangi bir tarih konusuna, meselâ vakfa ait ıstılahların değişik zaman ve mekânlara göre lügatçeleri hazırlandıktan sonra, bunlardan herbirinin tarih içindeki tekâmülü veya bir kültür havzasından diğerine geçişi son derece kolay

1) Vakıf müessesesi hakkında umûmî bir tahlil için bkz. B. Yediöldiz, "Vakıf", *İslâm Ansiklopedisi*, fasikül: 137, s. 153-172.

2) *Vakıflar Dergisi*, 1, s. 132-138.

3) Aynı makale, s. 132.

bir şekilde anlaşılabilir, umûmî değerlendirmelere gidilebilecek ve genel lügatçeler yazılabilir.

XVIII. asırda Türkiye'de vakıf müessesesi hakkında sosyal tarih açısından yaptığımız bir inceleme⁽⁴⁾ esnâsında, ister istemez vakıf istilahlarıyla karşı karşıya gelmiştik. Müessesenin bu asırdaki ve söz konusu coğrafi bölgedeki yapısını ve toplum içindeki yerini tahlil etmek ve açıklamak için en ehemmiyetli vesikaları vâkıfiyeler teşkil ediyordu. Bu sebeple, XVIII. asrın değişik yıllarına ait olup Türkiye'nin muhtelif bölgelerini temsil edecek olan üçyüz otuz vakfiye (yaklaşık beş bin sayfa tutarında bir vesikalar kümesi), söz konusu araştırma için, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden ihtimalî sondaj metoduyla alınmıştı⁽⁵⁾. Bu vakfiyelerde geçen vakıfla ilgili istilahların mânâsı, yine bu vakfiyeler sayesinde, yâni teksti kontekstle metni siyak ve sibakiyle anlama metoduyla tesbit edilmiştir. Aşağıda bilhassa vakıf teşkilatlarında çalışan görevlileri belirleyen istilahların⁽⁶⁾ yukarıda belirtildiği şekilde tesbit edilmiş mânâları bulunmaktadır⁽⁷⁾.

Ab-keş: Bazı vakıf kuruluşlarının ihtiyacını karşılamak üzere kuyudan su çeken görevli.

Amme-hân: Kur'an'ın Nebe' Sûresini (LXXVIII) okumakla yükümlü du'â-okuyucu (bkz.

Du'âgu).

Anbârî veya kilârî: İmâretlerin erzakını kiler'de muhafaza etmekle vazifeli şahıs.

Aşır-hân: Kur'an'dan seçtiği on âyeti istediği zamanlarda okumakla görevli du'â-okuyucu.

Bâbü's-sa'âde ağaları hocası: Bâbü's-sa'âde ağalarına ders veren hoca.

Bâbü's-selâm müezzini: Medine'de bulunan Mescid-i Nebevî'nin müezzini. Bu mescidin yanında, Hz. Muhammed'in Türkler'in Bâbü's-selâm diye adlandırdıkları kabri bulunmaktadır.

Bağbân: Şehirlerde vakıf hâline getirilmiş sis ve dinlenme bahçelerinin bakımıyla meşgul olan bahçıvan.

Bevvâb: Vakıf kuruluşlarında çalışan kapıcı.

Buhârî-hân: Allah katında Hz. Muhammed'in hadislerinden büyük bir bölümünü içine alan *Sa-hih-i Buhârî* adlı meşhur eseri du'â olarak okumakla görevli du'â-okuyucu.

Buhurcu: Buhârî'nin müterâdifi. Vakıf kuruluşlarının bazılarında buhur yakmakla görevli kişi.

Câbi: Vakıf gelirlerini toplamakla görevli tahsil-dar.

Cârûb-keş: Vakıf kuruluşlarının çevresini temizleyen süpürgeci.

Cüz-hân: (çoğ. *eczâ-hân*): Kur'an'ın otuz bölümünden birini okumakla vazifeli du'â-okuyucu.

Çerâgî: *Kandilci* ve *sirâcî*'nin müterâdifi (bu kelimelere bkz.).

Ancak, çerâgî, özellikle tekkelerin kumbalarını yakmakla meşgul olan şahsı ifâde etmektedir.

Dânişmend: Bir medresede normal tahsilini tamamladıktan sonra, müderris olmak için kendisini yedi sene daha tahsile adanmak mecburiyetinde olan genç ilim adamı.

Dâvetçi: Hz. Muhammed'in doğum yıldönümü mü-nâsebetiyle icrâ edilen mevlid törenlerine müslümanları davet etmekle vazifeli şahıs.

Delâ'il-i hayrât kârî: *Delâ'il*, *delâ'il-i şerif* veya *delâ'il-i hayrât* adlarıyla tanınan ve Hz. Peygamberi ta'zim için kullanılan birçok salât ve selâm cümlelerini ihtiva eden tanınmış bir eseri okumakla vazifeli du'â okuyucu. Bu eserin yazarı Şeyh Muhammed Cezûlî'dir (öl. takriben 1465) Kitabın tam adı ise, *Delâ'il-ül-hayrât ve şevâriku'l-envâr fi zikri's-salât 'alâ-n-nebiyyi'l-muhtâr'dır*.

Delâ'il-i şerif-hân: *Delâ'il-i hayrât kârî* (bu kelimelere bkz.) nin müterâdifi.

Ders-i 'âm: Camilerde veya başka yerlerde umûmî dersler veren hoca.

Ders-halifesi: *Ders-i 'âm* (bu kelimelere bkz.) yardımcı.

Ders-i 'âm-ı mütedâvilât: Mantık, retorik ve metod okutmaya muktedir müderris.

Derviş: Herhangi bir tarîkate sülûk eden kişi.

4- B. Yediyıldız, *Institution du vakf au XVIII. siècle en Turquie-étude socio-historique*, basılmamış doktora tezi, Paris 1975. Bu araştırmanın bazı bölümlerinin Türkçesi muhtelif yerlerde neşredilmiştir: "Vakıf müessesesinin XVIII. asırda kültür üzerindeki etkileri", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarih (1071-1920)* (Editorler: O. Ökyar, H. İnalçık), Ankara, 1980, s. 157-161; "Vakıf Müessesesinin XVIII. asır Türk toplumundaki rolü", *Vakıflar Dergisi* (Ankara 1982), c. XIV, s. 1-27; "Türk vakıf kurucularının sosyal tabakalaşmadaki yeri 1700-1800", *Osmanlı Araştırmaları* (Neşir Heyeti: H. İnalçık, N. Göyünc, H. W. Lowry), c. III, İstanbul 1982, s. 143-164; "Müessese-toplum münasebetleri çerçevesinde XVIII. asır Türk toplumu ve vakıf müessesesi", *Vakıflar Dergisi* (Ankara 1982), c. XV, s. 23-53; "XVIII. asırda Türk vakıf teşkilatı", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Prof. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı, (Sayı: XII, İstanbul 1982), S. 171-190.

5) Bu vakfiyelerin listesi için bkz. B. Yediyıldız, *Institution du vakf*, ... s. 349-365.

6) Söz konusu görevler, çalıştıkları müesseselere ve aldıkları ücret kategorilerine göre tasnif edilmiş ve tablolar halinde neşredilmiştir, bkz. B. Yediyıldız, "Vakıf müessesesinin XVIII. asır Türk toplumundaki rolü", *Vakıflar Dergisi*, c. XIV, s. 14-27.

7) Bilindiği gibi, A.H. Berki'nin *Vakfa dair yazılan eserlerle vakfiye ve benzeri vesikalarda geçen istilah ve tabirler* (Ankara 1966) adlı bir kitabını Vakıflar Genel Müdürlüğü neşretmiştir. Bu kitaptaki istilah ve tabirler daha çok fıkıh kitaplarında geçen hükûkî vakıf tabirleri olup, ayrıca mânâları tarihten bir görüş açısı içinde izah edilmemiştir. Bizim burada neşrettiğimiz istilahların hemen hemen % 90'a yakın kısmı, A.H. Berki'nin adı geçen kitabında mevcut değildir.

Destârî: Türbelerde mezar taşlarının başına dolanmış uzun kumaş sargılarla meşgul olan şahıs.

Devir-hân: Her cuma namazından önce, Kur'an'ın bir cüzünü okumakla görevli olan, ve bir ay sonunda yeniden başlamak üzere Kur'an'ı hatm eden du'â okuyucu.

Dizdâr: Kale kumandanı.

Du'âgû (çoğ. Du'âgûyân): Vakıf-kurucularının bâzı arzularının gerçekleşmesi gayesiyle Allah'a du'â eden kişiye verilen özel isim. Profesyonel du'â okuyucu.

Du'âcı-yı hatm-i Buhârî ve Müslim: Buhârî-hân'lar ve Müslim-hân'lar (bu kelimelere bkz.) tarafından *Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim*'in tamamının her okunuşundan sonra, Peygamber'in şefaatini ve Allah'ın rızasını kazanmak gayesiyle du'â etmekle görevli profesyonel du'â okuyucu.

Du'âcı-yı hatm-i şerif: *Eczâ-hân* ve *devir-hân*'lar (bu kelimelere bkz.) tarafından Kur'an'ın her hatm edilışinden sonra, müslümanların iki dünyada mutlulukları dileyiyle Allah'a du'â eden du'â-okuyucu.

Eczâhân: Kur'an'ın otuz bölümünden birini (cüz') okumakla vazifeli profesyonel du'â okuyucuları (bkz. *Cüz-hân*).

Ed'iyye-i me'sûre-hân: Bizzat Peygamber tarafından tertip edilmiş du'âları okumakla vazifeli du'â-okuyucu.

En'âm-hân: Belirli zamanlarda Kur'an'ın En'âm sûresini (VI) okumakla vazifeli du'â-okuyucu.

Ferrâş: Vakıf kuruluşlarının halılarını yaymak, katlamak ve temizlemekle vazifeli kişi.

Feth-hân: Kur'an'ın *Feth* suresini (XLVIII) okumakla vazifeli du'â okuyucu.

Fodula kâtibi: İmâretlerde *fodula* adı altında hazırlanan ve medrese talebeleri, tekke müridleri ile fakirlere dağıtılan ekmeklerin kayıt ve dağıtım işleriyle meşgul olan kâtip.

Gurbâlt: İmâretlerde un eleyicilik vazifesiyile görevli kişi.

Gurebâ-yı Rûm: Mekke ve Medine'de bulunan Türk hacıları.

Habbâz: İmâretlerde ekmek pişirmekle görevli fırıncı.

Hâce-i kitâb: Mekteplerde çocuklara yazı yazmayı öğretmekle yükümlü öğretmen.

Hâce-i Meşk: *Mu'allim-i hat* (bu kelimeye bkz.)'in müterâdifi.

Hâfız-ı kütüb: Kütüphâne memuru.

Hâfız-ı seccâde: Vakıf kuruluşlarında ders verdikleri sırada müderrislerin, mu'allimlerin, vâizlerin, vs. . . diz çökerek üzerine oturdukları küçük halılarla (seccâde) meşgul olan şahıs.

Hâfız-ı sanduk: *Sandûkî* (bu kelimeye bkz.)'nin müterâdifi.

Halife-i mekteb: *Mu'allim-i sıbyan* (bu kelimeye bkz.)'ın yardımcısı.

Hammâl: İmâretler için satın alınan erzakı taşımakla vazifeli şahıs.

Harem-i muhterem hazînedârı: Mekke hazinesinin koruyucusu.

Harem-i şerîf-i nebevî şeyhi: Mekke'de Osmanlı pâdişahının temsilcisi.

Hatib: Camilerde cum'a günü *hutbe* okumakla vazifeli kişi.

Hatim-hân: Kur'an'ın tamamını periyodik bir tarzda okumakla görevli du'â-okuyucu.

Hatm-i hâcegân-hân: Nakşibendilerin hatm-i hâcegân adı altında bilinen meşhur zikirlerini okumakla vazifeli du'â-okuyucu.

Helvacı: Kış gecelerini geçirmek üzere tekkelere gelenlere ikram etmek gayesiyle helva hazırlamakla görevli şahıs.

Hime-keş: Odun taşıyıcısı

Hime-siken: Oduncu.

Hizmetçi: Vakıf kuruluşlarında umûmî işlerle uğraşan şahıs.

İhlâs-hân: Kur'an'ın *İhlâs* Sûresini (CXII) okumakla vazifeli du'â-okuyucu.

İlm-i hâl-hocası: İlk islâmî bilgileri çocuklara öğretmekle yükümlü öğretmen.

Kâimmakâm-ı mütevellî: Mütevellisi pâdişah veya sadrazam olan bazı vakıfların idarî işlerini fiilen yürütmekle görevli mütevellî yardımcısı.

Kalafâtî-tonbaz: *Tonbaz* adıyla bilinen vakıf gemileri kalafatlamakla görevli kimse (kalafatçı)

Kandilci: Bakımı vakıflar tarafından yapılan kamu aydınlatma vasıtalarının yakılması ve söndürülmesiyle meşgul olan görevli.

Kantârî-i imâret: İmâretlerde hergün tüketilecek erzakın tartıcısı.

Kârî-ü'l-hadîs: *Muhaddis* (bu kelimeye bkz.)'in yardımcısı.

Kâse-keşân: İmâretlerde çalışan hizmetçi.

Kâtib: Vakıf mütevellisinin sekreteri.

Kâtib-i kiler: İmârete erzak satın alınması ve bu erzakın tüketimi sırasında satın alınan ve tüketilen malların listesini tutmakla vazifeli şahıs.

Kâtib-i kütüb: Kütüphane sekreteri.

Kayyım: Vakıf kuruluşlarını korumak, temizlemek, ışıklarını yakmak ve onlarla ilgili diğer işleri yürütmekle görevlendirilmiş kişilere verilen umûmî isim.

Kelime-i tevhîd-hân: *Kelime-i tevhîd*'i yani Allah'ın birliğini beyan eden *Lâ ilâhe illallah* lâfzını belirli sayılarda zikir etmekle vazifeli du'â-okuyucu.

Kendüm-küb: İmâretlerde bazı maddeleri bir havan içinde ezmekle görevli döğücü.

Kennâs: Umûmî helâları temizlemekle görevli kişi.

Keyyâl: *Kantârî-imâret* (bu kelimeye bkz.)'ın müterâdifi.

Kilârî: Vakıf kuruluşlarının tamir ve restorasyonu için lüzumlu eşyanın muhafaza edildiği deponun koruyucusu. Ayrıca, *anbârî* (bu kelimeye bkz.)'nin müterâdifi.

Korucu: Çeşmeleri, su-yollarını, vs... korumakla görevlendirilmiş şahıs.

Kulluk-bayraktarı: Esas vazifesi şehirlerde nizam ve âsâyişi sağlamaktan ibâret olan karakol şefi.

Kurşuncu: Vakfedilmiş bazı binâların özellikle kubbelerini kurşun kaplamakla görevli sanat-kâr.

Lâğımcı: Su-yollarının tamir işleriyle görevlendirilmiş kişi.

Lâğmî-i türbe: Bâzı türbelerin çevresinin temizliği ile meşgul olan şahıs.

Liman reîsi: Vakıf gemilerinin bulunduğu bâzı limanların idaresiyle vazîfeli şahıs.

Mahyacı: Ramazan ayında minareler arasına asılmış lâmbalar ile yazı yazmak ve figürler yapmakla görevli şahıs.

Medîne-i münevverê hizmetçisi: Medine'de Hz. Muhammed'in türbesinin bakıcısı.

Mekke ve Medîne fukarası: Mekke ve Medine şehirlerinde bulunup vakıf gelirlerinden kendilerine hisse ayrılan fakirler.

Meremmâtî: *Meremmetçi* (bu kelimeye bkz.)'in müterâdifi.

Meremmetçi: Vakıf olarak halkın hizmetine sunulmuş binâların tamir ve restorasyonu ile meşgul olan şahıs.

Mesnevî-hân: Mevlânâ Celâleddin Rûmî (öl. 1273)'nin *Mesnevî* adlı meşhur eserini dinleyicilere yorumlayarak izah eden mutasavvîf-vâiz.

Mevlid-hân: Mevlid okuyucusu. Bilindiği gibi, *Mevlid*, 1409 yılında Süleyman Çelebi (öl. 1422) tarafından yazılmıştır. Muhtelif vesilelerle ve bilhassa Peygamber'in doğum yıldönümü münâsebetiyle *Mevlid* okunması Türk toplumunda âdet haline gelmiştir.

Mezbele-keş: Başlıca vazifesi vakıf kuruluşları etrafında biriken süprüntüleri kuyulara doldurmaktan ibâret olan şahıs.

Miftâhî: Kütüphânede kitapları tasnif etmekle görevlendirilmiş şahıs.

Miftah-uşağı: Su depolarının çıkışında bulunan ve suyu evlere ve muhtelif âmmе kuruluşlarına taksim etmeye yarayan muslukları ayarlamakla görevli şahıs.

Mihrab-ı Nebvî şamdancısı: Medîne'de Mescid-i Nebvî'nin mihrabında bulunan şamdanların bakıcısı ve yakıcısı.

Mu'allim-i ferâ'iz: Bazı vakıf kuruluşlarında is-

lâm'ın miras hukuku (ferâ'iz) tedrisiyle vazifelenendirilmiş şahıs.

Mu'allim-i hatt: Hat yâni güzel yazı hocası.

Mu'allim-i kütüb-i 'arabî, fârisî ve türki: Arapça, farsça ve Türkçe dillerinin temel kaidelerini mekteplerde okutmakla görevli öğretici.

Mu'allim-i sıbyân: Çocukların (*sıbyân*) eğitim ve öğretimiyle vazifeli öğretici.

Muhaddis: Hz. Peygamberin hadislerini tedris eden öğretim elemanı.

Muhammediye-hân: Gelibolulu Yazıcızâde Muhammed Efendi (öl. 1451) tarafından Türkçe olarak şiir halinde kaleme alınan *Muhammediye* adlı eseri terennüm etmek için tayin edilmiş olan kişi. Bu eserin yazarı, Bayramiye tarikatı şeyhlerinden biridir. Söz konusu eserin Türk toplumu üzerindeki tesirinin son derece ehemmiyetli olduğunu da belirtmemiz gerekmektedir.

Muhâsib: Bazı vakıf kuruluşlarının hesap işleriyle meşgul olan görevli.

Mu'id-i ders: Medreselerde talebelerden daha üst seviyede bulunan ve müderrislere yardım etmekle görevlendirilmiş bulunan öğretim elemanı, asistan.

Mû'kid: *Kandilci* (bu kelimeye bkz.)'nin müterâdifi..

Mustahfız: Bâzı vakıf mütevellî (bu kelimeye bkz.)'leri için yapılmış idâre binâsının bekçisi.

Mustahfız-ı kal'a: Kalelerde görev yapan askerler.

Mu'temed: *Veznedâr* (bu kelimeye bkz.)'in müterâdifi.

Mu'temed-i meremmâtî: Su yollarının tamiri için, ihtiyacı olduğu zaman *meremmâtî* (bu kelimeye bkz.)'ye teslim etmek şartıyla, vakıf paralarının kendisine emânet edildiği kişi.

Muvakkıt: Yıldızlar ilmi ve kozmografiyi bilmek zorunda olan, ve vakitlerin tayini için *muvaqqit-hâne*'de bulunan saatlardan sorumlu şahıs. *Muvaqqit-hâne*, büyük camilerin bitişiğinde, sokağa bakan pencerelerle mücehhez küçük bir odadır.

Mücellid: Cildci.

Müderris: Medresenin en yetkili öğretim elemanı.

Müezzin: Minârelerde ezan okumakla görevli kişi.

Müfessir: Kur'an tefsiri tedris eden öğretim elemanı.

Müfettiş: Bazı vakıf kuruluşlarının işleyişini teftiş etmekle görevlendirilmiş şahıs.

Mühürdâr-ı imâret: İmâretlerde *kâtib-i kiler* (bu kelimeye bkz.) tarafından tutulan kayıtları kontrol etmekle yükümlü görevli.

Mülk-hân: Kur'an'ın *mülk* Sûresini (LXVII) okumakla görevli du'â-okuyucu. *Tebâreke-hân* (bu kelimeye bkz.)'in müterâdifi.

Mürîd: Dervîş (bu kelimeye bkz.)'in müterâdifi.

Müslim-hân: Allah katında Peygamberin şefâ'atını kazanmak gayesiyle, meşhur hadis koleksiyonu *Sahîh-i Müslim*'i okumakla görevlendirilmiş du'â-okuyucu.

Mütevellî: Vakıf idarecisi.

Müveşşih: *Tevşih* formundaki dinî eserleri terennüm etmekle görevli şahıs.

Müvezzi: Tesbit edilmiş zaman ve mekânlarda okumaları için, Kur'an cüzlerini veya diğer du'â kitaplarını du'â-okuyuculara dağıtmak ve toplamakla görevli şahıs.

Müzehib: Kitap ciltlerini tezhiplenmekle görevlendirilmiş şahıs.

Na'at-hân: Peygamberin övüldüğü na'atları terennüm etmekle görevlendirilmiş kişi.

Nakib: *Şeyh-i imâret* (bu kelimeye bkz.)'in müterâdifi.

Nâzir: Vakıf mütevellîsini teftiş ve vakıf işlerini kontrol etmekle görevlendirilen kişi.

Nâzir-ı cüz-hân: *Cüz-hân* (bu kelimeye bkz.) denilen du'â-okuyucularının vazifelerini yapıp yapmadıklarını kontrol etmekle görevli şahıs.

Nâzir-ı kütüphâne: Kütüphânelerin işleyişini kontrol etmekle görevli müfettiş.

Nefer-i kal'a: *Mustahfız* (bu kelimeye bkz.)'in müterâdifi.

Nekkâd: İmâretlerde pirinç ve buğdayı ayıklamakla görevli kişi, ayıklayıcı.

Noktacı: *Cüz-hân ve devir-hân* (bu kelimelere bkz.) ları kontrol etmek gayesiyle, her seferinde Kur'an'ın ne kadarının okunduğunu işâret etmekle vazîfelendirilmiş şahıs. Söz konusu du'â-okuyucuların gözetim ve denetiminden sorumlu şahıs.

Noktacı-i Buhârî: *Buhârî-hân* (bu kelimeye bkz.) ları kontrol gayesiyle, *Sahîh-i Buhârî* nüshalarının her defa ne kadarının okunduğunu tesbit etmekle görevlendirilmiş müfettiş.

Pâsbân-ı dehâkîn: Bazı vakıf dükkanları korumakla görevli gece bekçisi.

Râh-âbî: Suyu kaynağından şehirlere kadar ulaştırılan su-yollarının bakımından sorumlu olan görevli.

Râh-âbî halîfesi: *Râh-âbî* (bu kelimeye bkz.)'nin yardımcısı.

Reis-i kandilciyân: *Kandilci* (bu kelimeye bkz.)'lerin başkanı.

Risâle-i Birgivi ve şâhidî hocası: *Risâle-i Birgivi* ve *Şâhidî* adlı kitapları okutmakla görevli

hoca. *Vasıyetnâme* adıyla de tanınan *Risâle-i Birgivi*, Mehmed Birgivi (öl. 1573) tarafından Türkçe olarak yazılmış olup, sünnet inancını ve müslümanların şer'î mes'uliyetlerini anlatan bir kitaptır. Garcin de Tassy, bu kitabı, *L'Islamisme d'apres le Coran, l'enseignement doctrinal et la pratique* (Paris, Maisonneuve et Cie, 1873, 3. baskı) adlı eserinin bir bölümü olarak (s. 125-203) (Exposition de la foi musulmane) Fransızcaya tercüme etmiştir. İkinci eserin hangi eser olduğunu belirlemek güçtür, zira Şahidî adında iki tane Osmanlı yazarı vardır: 1. Şahidî İbrahim Dede (öl. 1550): Bir çok eser yazmıştır. a) *Şahidî* adı ile bilinen bir divân; b) *Gülşen-i esrâr*; c) *Gülşen-i tevhid*; d) *Gülşen-i vahdet*; e) *Tuhfe-i Şâhidî*, vs. . . 2. *Leylâ ve Mecnun* adında 881/1476 yılında tek bir eser yazan Edirneli Şâhidî.

Sâdât: Hz. Peygamber'in neslinden gelen veya geldiklerini iddia eden kişiler, seyyidler.

Sa'âtî: *Muvakkit* (bu kelimeye bkz.)'in müterâdifi.

Sandukçu: *Sandûkî* (bu kelimeye bkz.)'nin müterâdifi.

Sandûkî: Du'â-okuyucuların belli zaman ve yerlerde okumak mecburiyetinde oldukları Kur'an nüshalarını veya diğer du'â kitaplarını husûsî sandıklarda muhafaza etmekle görevli şahıs.

Sandûkî-i Müslim ve Buhârî: Du'â-okuyucularının belli zaman ve yerlerde okumak mecburiyetinde oldukları *Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim* nüshalarını husûsî sandıklarda muhafaza etmekle görevli şahıs.

Saka: Vakıf kuruluşlarına çeşmeden su taşıyan kişi, suçu.

Saka-yı zevrâk: Asıl vazîfesi, Mekke'deki Zemzem kuyusundan *Zevrak* denen şişelerle İstanbul'a su göndermek olan şahıs.

Sarra: Bazı para vakıflarını vakfiyedeki şartlara göre işleten vakıf görevlisi.

Sebilci: *Sebil*'lerde bedâva su dağıtmakla görevli şahıs.

Ser-bölük-i evvel-i râh-âbî: Birinci râh-âbî (bu kelimeye bkz.)'ler bölüğünün bölükbaşısı.

Ser-bölük-i râh-âbî: Bir râh-âbî (bu kelimeye bkz.)'ler bölüğünün bölükbaşısı.

Ser-mahfil: Bir *devir-hân* (bu kelimeye bkz.) grubunun başkanı.

Sıbyan: Mektep öğrencisi.

Sirâcî: *Kandilci* (bu kelimeye bkz.)'nin müterâdifi.

Su-nâzır: Şehirlerde suların dağıtımından sorumlu olan kamu görevlisi. Sularla ilgili işlerde çalışan bütün memurlar, bu şahsın denetimi altında bulunuyorlardı.

Sûre-i Feth-hân: Feth-hân (bu kelimeye bkz.)'in müterâdifi.

Su yolları kethüdâsı: Su-nâzırı (bu kelimeye bkz.)-nin yardımcısı.

Süpürgeci: Vakıf dükkânların bulunduğu bazı sahalara süpürmekle görevli şahıs.

Şâkird-i habbâz: İmâretlerde çalışan fırıncıya yardım eden çırak.

Şâkird-i tabbâh: İmâretlerde aşçı yardımcısı.

Şamdançı: Vakıf kuruluşlarında bulunan şamdanların bakımı ve yakılıp söndürülmesiyle meşgul olan görevli.

Şe'al: *Kandilci* (bu kelimeye bkz.)'nin müterâdifi.

Şeyh: Tekke veya zâviyelerin başında bulunan en yetkili kişi.

Şeyhü'l-kurra': Kaidelerine göre Kur'an'ın okunuşunu bilen ve bunun öğretimini yapan ilim adamı.

Şeyh-i imâret: İmâretlerin yönetimiyle görevlendirilmiş olup, imârete uğrayan yolcuların ve fakirlerin doyurulmasıyla meşgul olan şahıs.

Şifâ-i şerif hocası: Ebü'l-fazl Kâdî İyâz b. Musâ (1083-1149)'nın kısaltılmış adı *Şifâ-i Şerif* olan meşhur eserini okutmakla görevli öğretici. Tam künyesi *Şifâ fî ta'rîf-i hukûki'l-Mustafa* olan bu kitap Mısır'da basılmış ve bir çok defa şerh edilmiştir. İslâm Peygamberi'nin hayatından bahsetmektedir.

Tabbâh: İmâret veya tekye (bu kelimelere bkz.) aşçısı.

Tabbâh-ı 'âşûra: Bazı vakfiyelerde ileri sürülen şartlar gereğince, Muharrem Ayının onuncu günü pişirilerek dağıtılması gereken 'âşûra adlı yemeği hazırlamakla görevli aşçı.

Talebe: Medrese öğrencisi.

Tâs-dâr: *Tâs-keş* (bu kelimeye bkz.)'in müterâdifi.

Taşra lağım bölükbaşısı: Osmanlı İmparatorluğu'nun eyâletlerinde çalışan *râh-âbî* (bu kelimeye bkz.)' bölüklerinin başı.

Tebâreke-hân: Allah'ın lûtfunu dilemek gayesiyle Kur'an'ın "Mülk" suresini (LXVII) okumakla görevlendirilmiş du'â-okuyucu. "Tebâreke"

bu surenin ilk kelimesidir. Tebâreke okuyucu anlamında olan "Tebâreke-hân" buradan gelmektedir.

Tonbâzı-i evvel: Vazifesi *tonbaz* adıyla bilinen gemileri inşa ve tamir etmekten ibâret olan usta.

Tonbâzı-sânî: *Tonbâzı-i evvel* (bu kelimeye bkz.) in yardımcısı.

Türbedâr: Vakıf türbelerinin korunmasıyla görevli şahıs.

Üsrübî: *Kurşuncu* (bu kelimeye bkz.)'nin müterâdifi.

Yâsin-hân: Kur'an'ın "Yâsin" Sûresini (XXXVI) okumakla vazifelendirilmiş du'â-okuyucu. İslâm inancında, bu Sûre "Kuran'ın kalbi" olarak telâkki edilmiştir ve ölüm yatağında olan veya ölmüş kişiler üzerine okunagelmıştır.

Vâ'iz: Muhtelif vakıf kuruluşlarında dinleyicilere İslâm prensiplerini izah eden, konferans veren kişi. Bugünkü kavramlarla ifâde etmek gerekirse, yaygın din eğitimi temsilcisi veya kültür yayıcısı.

Vekil-harc: Vakıf kuruluşları için gerekli malların satın alınması ve satışı vazifesiyle yükümlü şahıs.

Vezzân: *Kantârî-i imâret* (bu kelimeye bkz.)'in müterâdifi.

Vird-hân: Kur'an âyetleri ve hadis cümleleri de ilâve edilerek büyük İslâm mutasavvıfları tarafından yazılmış husûsî zikir formüllerini tekkelerde okumakla görevlendirilmiş şahıs.

Zâkir: Tekkelerde tarikatlara mahsus âyinler esnâsında, dervişleri coşturmak gayesiyle ilâhiler okumakla görevlendirilmiş şahıs.

Yamak: *Şeyhü'l-kurra'* (bu kelimeye bkz.)'nin yardımcısı.

Yasakçı: Başlıca vazifesi, imâretlerde yemek yeme hakkına sâhip olan kişilere yemek dağıtıldığı sırada, oraya girişi kontrol etmekten ibâret olan kişi.